

To nye dialektordbøger fra Nordvestjylland

Torben Arboe
Aarhus Universitet

Abstract

I afsnit 1 omtales kort traditionen mht. dialektordbøger i Danmark, i afsnit 2 beskrives en mindre, allerede udgivet ordbog over dialekten i Thy, *Thy-udtaleordbog* (2020, 192 s.), i afsnit 3-4 en større, generel ordbog over thybomålet (ca. 800 s. i A4-format), som forventes klar til udgivelse i 2023. Afsnit 2: Udtaleordbogen gengiver udtaleformer, som de er noteret i dels dialektale digtsamlinger fra 1930'erne og frem, dels dialektale ordlister mv. modtaget senere. Første del af udtaleordbogen er ordnet alfabetisk efter dialektordene, anden del alfabetisk efter de rigsdanske ord, der er brugt som oversættelse af dialektordene. Afsnit 3: Den generelle ordbog bygger på en stor ordsamling (ca. 17.000 kartotekssedler) fra især ét sogn i Nordthy med fonetisk gengivelse af udtalen af de enkelte ord, nuanceret oversættelse til rigsdansk, eksempelsætning(er), faste ordforbindelser, talemåder, oplysninger om sprogbrugen mv. Denne ordsamling blev først indtastet i en database, Thybasen, og derpå via excel-ark overført til word-filer som grundlag for en leksikografisk redaktion af ordene med opdeling i dels homonymer, dels underbetydninger i de enkelte artikler. På flere kartotekssedler er tegnet skitser af de ting, der omtales; de gengives via en professionel tegner som illustrationer i ordbogen. Afsnit 4: Nærmere om behandlingen af centrale fonetiske særtræk (vestjysk stød mv.) i den generelle Thy-ordbog.

Nøgleord: Thy, udtaleordbog, generel ordbog, fonetisk, leksikografisk, database, illustrationer, særlige udtaletræk

1. Dialektdokumentation i Danmark

Dialektordbøger behandler traditionelt dialekterne som sproglige enheder forskellige fra rigsdansk, hvorved der bliver behov for dels en lydskrevet gengivelse af den pågældende dialekts udtaleforhold, dels en oversættelse fra dialekten til rigsdansk. Det gælder fra H.F. Feilberg: *Ordbog over jyske almuesmål* 1-4 (1886-1914), der var inspireret af Ivar Aasen: *Ordbog over det norske Folkesprog* (1850), frem til de nyere som dels M.B. Ottsen: *Hostrup-Dansk* II.1-5 ved Ella Jensen og Magda Nyberg (1963-1969) vedr. sønderjysk (Tønder-egnen), dels Arne Espegaard: *Vendsysselsk Ordbog* 1-4 (1972-1974) vedr. nordøstjysk. En anden type dokumentation gengiver en dialekts ordforråd i en begrebsordbog (tesaurus) som Peter Skautrup: *Et Hardsysselmål* 1-2 (1927-1968) vedr. midtvestjysk, og på grundlag heraf A.C. Skyum: *Morsingmålets Ordforråd* 1-2 (1948-1954) vedr. nordvestjysk (Mors); også her er oversættelse af de dialektale udtryk til rigsdansk nødvendig. Der er skrevet flere ordbøger af den førstnævnte type, fx fra Samsø (Ejskjær og Andersen (1984)) og Angel (Jul Nielsen og Nyberg (1995)), hvor der lægges vægt på både udtalegengivelse og leksikalsk forklaring. Den generelle Thy-ordbog, der behandles i afsnit 3-4, skriver sig ind i denne tradition, mens Thy-udtaleordbogen især viser, hvordan dialektdigtere og andre skribenter gengiver dialektens udtale af centrale ord. Den nævnte generelle ordbogstradition omfatter også dialektordbøgerne for store områder: for Jyllands vedkommende Jysk Ordbog, som p.t. er nået frem til slutningen af afsnit L i redaktionen, og for øernes vedkommende Ømålsordbogen, hvor redaktionen nærmer sig afslutningen af afsnit M; begge disse ordbøger prioriterer både fonetisk og leksikalsk præcision og udførelighed højt.

2. Thy-udtaleordbog

Baggrunden for denne ordbog var en såkaldt *Mini-ordbog*, som Foreningen Thybomål havde udgivet tilbage i 2016 ud fra værker af tre digtere i Sydthy: Jens Søe, Hans Bakgaard og Gustav Nielsen-Refs. Forening Thybomål er en lille forening, der siden 2013 har arbejdet på at bevare Thy-dialekten; nogle medlemmer taler stadig thybomål. Miniordbogen var på 36 sider og omfattede ca. 1200 ord og udtaleformer. Vi ville gerne have også Nordthy og Midtthy med og dermed hele Thy repræsenteret; jeg tog derfor fat på at excerpere og indtaste ord fra flere andre digtsamlinger mv. (1930'erne til 1990'erne) fra det

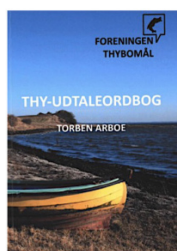
© 2023 Torben Arboe. *Nordlyd* 47.2: 33–42, *Struktur, ideologi og mangfold*, redigert av Ragni Vik Johnsen, Carola Kleemann, Øystein A. Vangsnes & Maud Westendorp. Publisert ved UiT Noregs arktiske universitet. <http://septentrio.uit.no/index.php/nordlyd> <https://doi.org/10.7557/12.7089>

Dette verket er lisensiert under en [Creative Commons "Attribution-NonCommercial 4.0 International"](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) lisens.

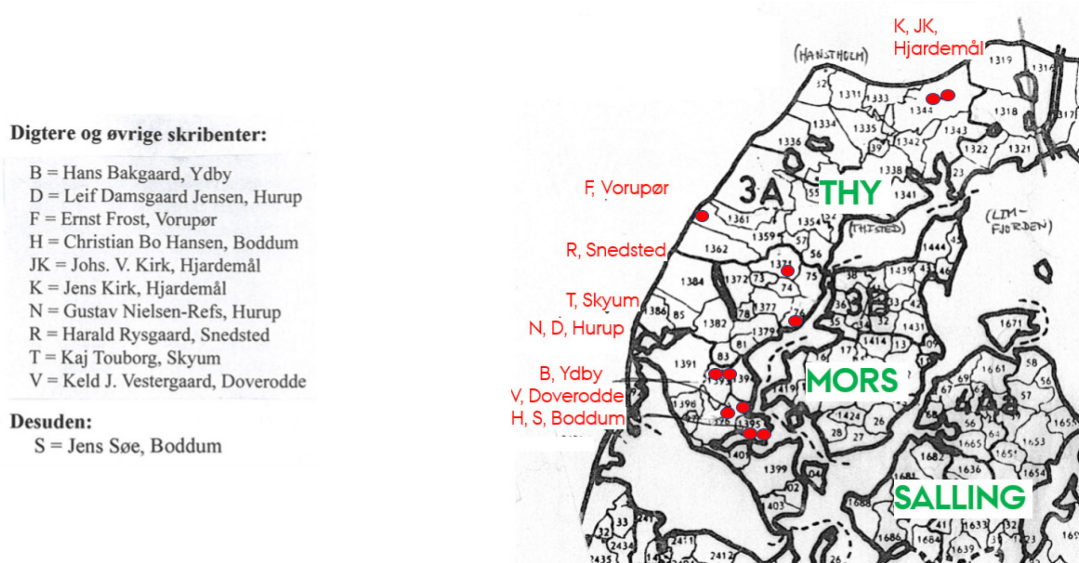

To nye dialektordbøger fra Nordvestjylland

Øvrige Thy i databasen for Miniordbogen. Med enkelte dialektale ordlister mv. fra medlemmer af foreningen kom databasen dermed til at indeholde ca. 6.200 ord og udtaleformer. Thy-udtaleordbogen viser kun den notation, som de enkelte digtere og øvrige bidragsydere har anvendt, og ordbogens titel kunne også dengang synes lidt for prætentios, da ordbogen ikke angiver udtaleformerne fonetisk. Titlen 'Thy udtaleordbog' blev valgt især for at reservere titlen 'Thy-ordbog' til den generelle ordbog, jeg havde under udarbejdelse, og hvori de præcise fonetiske udtaleformer ville blive anført. Titlen blev dog også valgt, fordi der for det enkelte ord kun anføres en udtaleform og en summarisk oversættelse, oftest kun med ét ord, ikke en egentlig leksikalsk forklaring. Hensigten var at undersøge, hvilke udtaletræk denne grafiske notation kunne fremdrage, systematisk set, for senere at sammenligne med de fonetisk angivne former i 'Thy-ordbog'.

Figur 1: Thy-udtaleordbog (2020).

Figur 2: Digtere m.fl. og dialekter repræsenteret i Thy-udtaleordbog. Kort med sognegrænser og topografiske numre.

I Thy-udtaleordbogen er der fra Nordthy bidrag fra 2 digtere fra samme sogn, fra Midtthy bidrag fra 3 sogne, og fra Sydthy er der 6 bidragsydere fordelt på 3 sogne. Digtsamlingerne har titler som *Tak for æ Bro* (Tak for Broen (dvs. Oddebroen over Limfjorden, sydligste Thy), Jens Søe 1939), *Næ i æ Thue* (Nordpå i tjørnene, Jens Kirk 1949), *Om folk å vejstenwinn* (Om folk og vestenvind, G. Nielsen-Refs 1984), *Mæ Glee* (Med glæde, Harald Rysgaard 1991). De to førstnævnte titler viser, at der er tale om vestjysk dialekt: foransat artikel ved *æ Bro* (broen) og *æ Thue* (tjørnene). Ord og udtaleformer gengives i ordbogens første del, benævnt Udtaleordbog 1 (s. 15-102), med de dialektale former som opslagsord tilføjet en direkte oversættelse til rigsdansk i samme linje. Desuden er forfatternavnet markeret med kapital, jf. oversigten i

fig. 2, fx B for nævnte Hans Bakgaard. Dermed kan man efterspore udtaleformen blandt forfatterne og geografisk inden for Thy.

skrii: skride N
 skrijjer: skrider R
 skro: skrå s D
 skroe: skrå v, s. tobak R
 skroel: skrål s K, s.pl B
 skroel: skråle B
skroel: skrålede B +K
 skroler: skråler N
 skromled: skrumlet, kantet a N
 skromlen: skrumlende B
 skrommel: skrummel K

goe: gå +K V H
 goe gal: gå galt
 goe: går V
 goe: gård V
goel: galede B
 goelt: galede B N
 goemann: gårdejer H

B = Bakgaard, Hans

Figur 3: Udtaleordbog 1: former fra "Folk jeg har mødt" og andre værker.

Det ses i fig. 3, at den alfabetiske opstilling bevirker, at den normale grammatiske rækkefølge brydes: præteritum *skroel* (stærk bøjning) står foran præsens *skroler*. Desuden ses fx, at forfatterne har brugt både stærk og svag bøjning af verbet *gale*, henholdsvis *goel* og *goelt* svarende til rigsdansk *gol* (forældet) og *galede*.

Udtaleordbogen kan ikke vise et prosodisk træk som det vestjyske stød, da forfatterne generelt ikke angiver stød. Men flere andre karakteristiske udtaletræk kan iagttages, hvilket omtales i ordbogens indledning (s. 5-14). Der kan således påvises så mange som 7 udtaletræk, i bogens rækkefølge p. 9f.: 1) -nd udtales som -j efter bagtungevokal foran -el, -en, -er (*hæjel* handel, *fojen* fundet), træk 2 omtales til sidst, træk 3: udlydende -rn svinder til blot -r (*bær* barn, *stjær* stjerne), træk 4: vokal forlænges foran -s og -f, markeret med indføjet -e- (*kaes* kasse, *træef* træffe). Som træk 5 omtales diftongering af e/æ til ej/æj foran -st (*hejst* hest s., *wæjstest* versterste, vestligste), mens træk 6 vedrører udviklingen -gt > -jt, -wt (*knæjt* knægt s., *browt* brugt adj.), og som træk 7: udtale af i/e som y/ø foran v/w (*skryw* skrive v.), *bløw* blev). Udtaletræk 2 er klusilspring / klusilparasit, der findes i mange ord: i udtalen af de lukkede vokaler i y u høres ofte en klusillignende lyd, k, noteret som *kh*, *kk* eller anderledes, fx i udlyd: *bikh* bi, *hyjk* hø, og i indlyd foran r: *mukke* mur.

bikel: bil V	hyjk: hø F	muk'er: mur
biker: bier D	hyk: hø R	mukke: mur V
bikh: bi s.pl K	hy'k: hø T	mukli: muligt V
bikh: bi adv, stå bi K	hykk: hø N	muklig: muligt
bik'hl: bil; nyk'h bik'hl, ny bil T		:
bikk: bi s.pl N		muukl: mug (mul) F
bikkel: bil R		
bikl: bil D		
bikler: biler H		

Figur 4: Klusilspring (klusilparasit) ved vokalerne i y u.

Denne klusilspringsudtale ses i skemaet også foran l i indlyd, jf. former som *bikkel* bil, *mukli* mulig, *muukl* mul, der er dialektens ord for substantivet mug. Disse og andre fonetiske træk vender jeg tilbage til i afsnit 3.

Udtaleordbog 1 blev dernæst “vendt”, så det rigsdanske ord kom til at stå først på linjen efterfulgt af den dialektale form og forfatterforkortelsen; disse linjer blev derpå alfabetiseret ud fra de rigsdanske ord til Udtaleordbog 2 (s. 103-191). Denne “vending” og alfabetisering blev udført med et system af makro-ordrer, som er udarbejdet og anvendt til andre ordbøger af redaktør Torben Christiansen. På denne måde viser udtaleordbog 2 alle de lydgenivelser i form af stavemåder, der er anvendt af dialektskribenterne for de enkelte ord, fx ikke færre end 15 for rigsdansk *alligevel*, der har det højeste antal dialektale notationer, jf. fig. 5.

alligevel: allywel V	kende: kin V
alligevel: elløvle B	kende: kind +K
alligevel: eløvle B	kende: kinn
alligevel: eløvle B	kender: kinner +K D
alligevel: i lii wa'le F	kender v.præs: kinne K
alligevel: iliwl K	kendes: kinnes
alligevel: illivel	kendt, -e: kjænd K
alligevel: illiwl K	kendt: kjend +D
alligevel: illywl K	kendt v.ptc: kjenn JK N
alligevel: ilyvvel R	
alligevel: ilyw'alle T	
alligevel: ilywel K JK	
alligevel: ilywl K T D	
alligevel: ilywle JK	
alligevel: iløvle	

Figur 5: Udtaleordbog 2: Udtaleformer af 'alligevel adv.' og bøjningsformer af 'kende v.'.

Flere af forfatterne anvender flere stavemåder, fx har K (Jens Kirk) 5 skrivemåder for *iliwl*, *ilywl* og lignende; det ville man i en almindelig dialektordbog reducere til færre fonetiske former. I fig. 5 ses også, at der for verbet *kende* er registreret former med -i- (infinitiv og præsens) og kortdiftong -je- eller -jæ- (perfektum participium). Også disse kunne reduceres til færre fonetiske former; men de mange autentiske stavemåder er interessante, idet de viser, hvor forskelligt dialektal udtale kan gengives, når man kun bruger de bogstaver, der er til rådighed i rigsdansk ortografi. Ud fra kendskab til dialektens lydssystem ville man med sådanne grafiske angivelser relativt nemt kunne nå frem til en fonetisk gengivelse af de indgående udtaleformer. Dette skønnedes dog ikke at være nødvendigt, da en generel Thy-ordbog med fonetisk noterede udtaleformer som nævnt var under udarbejdelse.

3. Generel Thy-ordbog

Denne foreligger p.t. i en foreløbig, næsten færdig redaktion, som i det nuværende A4-format omfatter ca. 750 sider. Dertil kommer mange illustrationer mv., hvilket bringer omfanget op på ca. 800 s., efter planen til udgivelse i to bind i 2023 via Lokalhistorisk Arkiv, Thisted.

Thy-ordbogen bygger på en ordsamling på ca. 17.000 ordbogssedler, Thy-ordbogskartoteket, optegnet af lærer Torsten Balle, fra især Torsted sogn vest for Thisted i Nordthy, men med eksempler fra mange andre sogne ud fra båndoptagelser i 1950-1960'erne, som Balle havde udskrevet og oversat; et kæmpestort arbejde. Lydskriften er stort set Jysk Ordbogs, dvs. en forenklet Dania, efter aftale med senere professor Niels Åge Nielsen, der på samme tid optegnede dialekter i Thy. De mange ordbogssedler i Thy-ordbogskartoteket er i løbet af nogle år af en medarbejder og to studerende indtastet i *Thybasen*, en database i Filemaker Pro. Thybasen er opdelt i 7 felter, kolonner: opslagsform, ordklasse, lydform, bøjningsform, oversættelse, eksempelsætning og oversættelse af eksempelsætninger; i disse felter indtastes oplysningerne for hvert ord / lemma i Thy-ordbogskartoteket, jf. fig. 6.

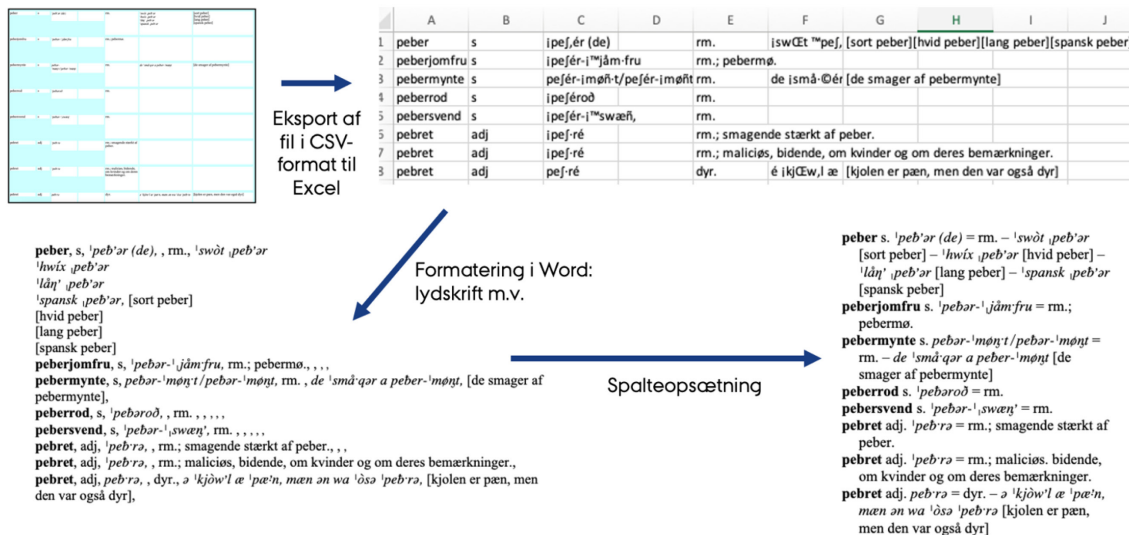
opslagsform	ordkl.	lydform	bojningsform	Balles overs.	eks.sætn.	Balles overs. af eks.sætn.
overvundet	perf part	'øwə(r)-', 'woj'n		rm. (overvældet)	han so sæ 'hi:l 'øwə(r)-'woj'n 'd: əð	han følte sig overvundet af det; han syntes, at det (et arbejde, en stor portion mad) var umuligt for ham at overkomme, at nå igennem.
overvægt	s	'øwə-r-', 'wæt		for stor vægt.		
ovn	s	'ow'n	'ow'n	rm.; bagerovn. Ovn fandtes vist altid i bryggerset, muret ind i væggen med en åben skorsten foran. Der kendes i mands minde kun ovne, murede op af	wi ska 'snið'r ha ə 'brø' 'd: ə 'ow'n ə 'stur'r 'ow'n d 'if' ə 'ow'n	[vi skal snart have brødet / brødene ud af ovnen] den store, murede bagerovn. fyre ovnen op.

Figur 6: Lille udsnit af afsnit ov- i Thybasen.

Eksempelsætningerne er langt fra altid oversat af Torsten Balle, men derimod af de personer, der har indtastet ordbogssedlerne, eller af mig. Vor oversættelse er for god ordens skyld altid indplaceret i firkantet parentes, jf. *ovn*, sidste kolonne i fig. 6: [vi skal snart ...]. Dette er oftest en direkte, ordret oversættelse for at sikre, at også ikke-dialekttalende både nu og i fremtiden kan identificere sætningens ord, idet Torsten Balle ofte udelader en oversættelse eller omskriver, parafraserer sætningen til rigsdansk sprogbrug frem for at give ordlyden direkte.

Felterne er indrettet dynamisk, så der kan indtastes mange eksempelsætninger og/eller lange forklaringer, som det ses ved opslagsformen *ovn*, kolonne 5: forklaringen er afbrudt i det format, der vises på skærmen og her, men medtager faktisk alt, hvad der nævnes på den meget tæt beskrevne ordbogsseddel. De saglige forhold vedr. redskaber, bygninger, arbejdsprocesser mv. belyses ofte meget udførligt; pladsen tillader desværre ikke nærmere behandling af det leksikalske indhold her.

Oplysningerne i Thybasen skulle bearbejdes og redigeres til en Thy-ordbog, og det krævede overførsel til word-fil. Dette krævede først overførsel til en komma-separeret fil i Excel, hvor lydformerne blev gengivet med anderledes tegn, som det ses i fig. 7 (CSV = comma separated values).

Figur 7: Fra Thybasen til Excel-format og videre til Word-format.

Excel-filerne kunne derefter overføres til word-filer, og disse kunne redigeres videre til ordbogsspalter. Eksemplet her stammer fra en ufærdig version, idet fx adj. *pebret* i den senere redaktion er samlet i én artikel underinddelt i betydningsnumrene 1-3.

Hvor der til en opslagsform er betydninger og eksempelsætninger fra flere sogne, tildeles hvert sogn sit betydningsnummer, i fig. 8 således betydningerne 3-5, særligt markeret ved anførelse af sognets topografiske nummer.

vrase s. *wra:s – wra:sər*

1) = enkeltsnoet bånd el. reb af hø el. halm. Bruges (af hø) til at sikre høstakke med, og snos da ud af høstakken, en kort vrase ved den ene side (el. ende) og en lang ved den anden. Denne blev kastet over stakken og gjort fast til den korte. Set endnu 1965. Af

(...)

3) = enkeltsnoet bånd el. reb af hø el. halm. **1336 V.-Vandet** – *wi 'snú:əd ən 'wra:s* [vi snoede en vrase] (ikke vrede en vrase).

4) (om udtalen: har aldrig hørt folk spontant sige *vride en vrase*, altid *sno* eller blot *lave*) = enkeltsnoede reb af hø eller halm, snoet med tommelfingeren. **1352**

Tilsted. – *di 'lawəd nu 'wra:sər* [de lavede nogle vraser]

5) *brɑ:s* = enkeltsnoet bånd af hø eller halm. **1377 Hørdum.** – Om en høstak: *'sə bləw də 'boj'n 'dɑ:m ən mæ ən brɑ:s* [så blev der bundet om den med en vrase]

Figur 8: Markering af oplysninger fra flere sogne.

Dette gør det i ordbogsspalterne let at se eksempler fra andre sogne end Torsted. Under betydning 5 ses i øvrigt et særtræk ved dialekten i Thy: der artikuleres ikke altid et *w-* som ellers normalt i forlyd, men et *ʃ*, spirantisk *b̥*, også kaldt spansk *b*, foran *-r*. Det vidner om optegnerens skarpe lydopfattelse. – Sammenligner man fig. 3 med fig. 9, ses det, at formerne i præteritum i udtaleordbogen stemmer overens med Thy-ordbogens, men at den generelle Thy-ordbog som forventeligt giver langt flere oplysninger:

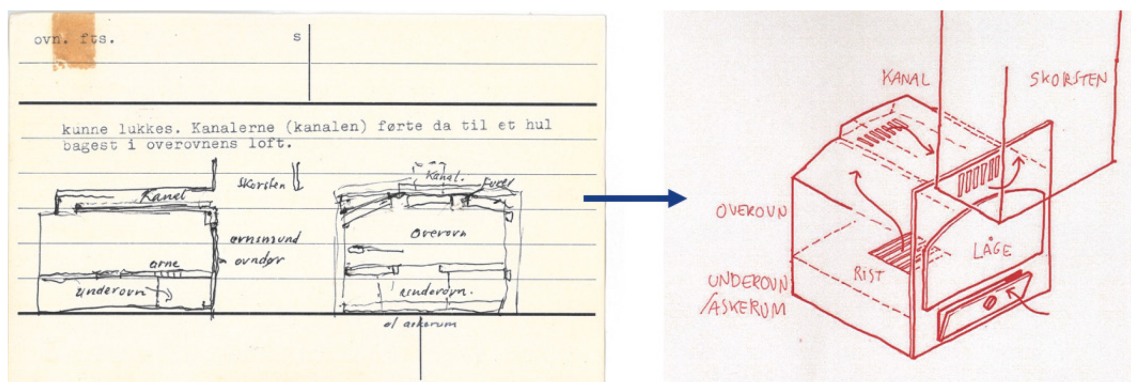
gale v. 1) <i>gø:l – gø:lər – gø:ʃ</i> gø:l <i>gø:ʃt – gø:ʃt</i> = m.; om hanen; om børn, der har kighoste. – ə <i>'køk 'gø:l</i> hanen galedede. – ə <i>'ba:r 'gø:lər i'no</i> børnene galer endnu (af kighoste). 2) <i>gø:l – gø:lər – gø:ʃt – gø:ʃt</i> = skælde højrøstet, råbe op i vrede (om msker).	skråle v. <i>skrø:l – skrø:lər –</i> skrø:l <i>– skrø:l'n</i> = græde stærkt. – <i>do sir 'úxð, som do haj 'skrø:l'n ə 'hi:lə 'då:</i> [du ser ud, som (om) du havde grædt stærkt hele dagen] (om en person med rødrandede øjne).

Figur 9: Udsnit af Thy-ordbogen vedr. verberne *gale* og *skråle*.

Videre kan man sammenligne med fig. 5 vedr. de mange udtaleformer af adv. *alligevel*: i Thy-ordbogen er for Torsted sogn registreret lydformerne *i'li: 'wal/i'li:*, *wal'ər/i'liw'l/i'løw'l/i'lyw'l*, hvilket svarer til mange af de former, der opregnes i Thy-udtaleordbogen, fx udtalen *i lii wa'le* hos F (Ernst Frost) og *illiw'l, illyw'l* K (Jens Kirk), der begge ligeledes er fra Nordthy.

Torben Arboe

Torsten Balle har forsynet nogle af ordbogssedlerne med håndtegnede illustrationer. Det er lykkedes at få en professionel tegner, Hans Møller, til at gengive disse ca. 80 illustrationer til brug i Thy-ordbogen (se fig. 10).

Figur 10: Tegning af ovn på ordbogsseddel omsat ved Hans Møller til illustration i Thy-ordbogen.

Ved mange plantenavne anfører Torsten Balle de latinske navne, fx ved *blå klokke* s.: *campanula rotundifolia*. Hvor planterne er vist i *Danmarks vilde planter* (1958), har vi fået tilladelse til at låne illustrationerne derfra. Hans Møller har dog også gengivet dem i sin professionelle streg, og vi vælger antagelig disse til Thy-ordbogen for at få samme stil i alle illustrationer.

4. Fonetisk behandling af centrale udtaletræk

I Thy-ordbogen anføres fonetiske udtaleformer for hvert enkelt ord; dermed kan alle centrale udtaletræk beskrives, og for de træk, der berøres i afsnit 1 vedr. udtaleordbogen, skal de tilsvarende former med brug af diakritiske tegn for længde og stød kort nævnes: a) med -j- for -nd- har Thy-ordbogen *foj·n* (fundet), *haj·l* (handel), b) med svind af -rn til -r: *bå,,r* (barn), *stja·r* (stjerne), c) med vokalførlængelse foran -s og -f: *ka·s* (kasse), *træ·f* (træffe).

I afsnit 1 omtales også notationerne for klusilspring (klusilparasit) i udtaleordbogen. Den klusillignende lyd, der høres ved de høje eller lukkede vokaler *i y u*, er ifølge Torsten Balle snarest en spirant, der kan manifesteres som *k*, *g* eller en mellemliggende lyd, hvilket Balle konsekvent noterer med *x* på ordbogssedlerne i Thy-kartoteket. Dette er bibeholdt i Thy-ordbogen, jf. fig. 11.

bi s. *bíx* – *bíx* = rm. – *æ do ˈrɛj̥ fu ˈbíx* er du bange for bier?
kedel s. *kíxl* – *kí:l* = rm.
give¹ v. *gi* – *gíxər* – *ga* – *gíxn 1*) = rm., række mv.

by s. *býx* – *bý·ər 1*) = rm., landsby el. købstad
hyl s. *hýxl* – *hý:l* = rm.
fyr³ s. **1)** *fýxr* (*de*) = ild ... **3)** *fýxr* – *fýxrər* = fyrtårn
gryn s. *grýxn* – *grýxn* = rm.

du v. *dúx* – *dúxər* – *duˈt/dú·ð* – *dut* = rm.; være egnet (til brug, til at arbejde)
gul adj. *gúxl* – *gú:l* = rm.
bur s. *búxr* – *bú·r* = forrådsrum. (m.sj.)
dun s. *dúxn* – *dúxn* = rm.; af fugle.

Figur 11. Eksempler på klusilspring (klusilparasit) markeret med *x* i Thy-ordbogen.

To nye dialektordbøger fra Nordvestjylland

Klusilspring optræder ikke blot i udlyd, men som det ses også foran l, r og n, jf. også Jysk Ordbog atlaskort K 2.1b. Med accent aigu på vokalene foran klusilparasitten markeres, at der er tale om en glidende udtale mod nærmeste halvvokal (ikke diftongering), for i og y mod j, for u mod w (jf. Balle 1967:47).

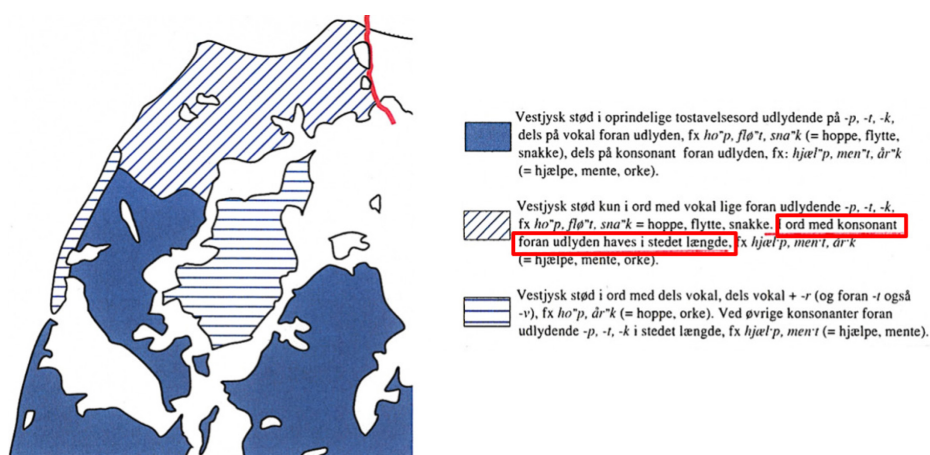
Der næst viser notationerne i Thy-ordbogskartoteket og dermed i Thy-ordbogen en mulig 4. åbningsgrad af vokalene. I rigsdansk har man 3 åbningsgrader, men i Vendsyssel har man 4 (jf. Jul Nielsen (1984:27)), idet der mellem vokalene e og æ, ø og ö, o og å foreligger en ekstra åbningsgrad, den såkaldte 4. åbningsgrad, som er fastlagt fonematisk sikkert og ofte markeres med accent grave over e, ø og o (è ò ò), jf. fig. 12.

FONEMATISK:	
rigsmål m.v.	vendsysselsk
/i/ /y/ /u/	/i/ /y/ /u/
/e/ /ø/ /o/	/e/ /ø/ /o/
	"4. åbn. grad" /è/ /ò/ /ò/
/æ/ /ö/ /å/	/æ/ /ö/ /å/
/a/	/a/
THY-KARTOTEKET:	
kortvokaler	langvokaler
/e/ /ø/ /o/	/e·/ /ø·/ /o·/
"4. åbn. grad" /è/ /ò/ /ò/	
/æ/ /ö/ /å/	/æ·/ /ö·/ /å·/
I THY-ORDBOGEN DOG HELE RÆKKEN:	
/è/ /ò/ /ò/	/è/ /ò/ /ò/

Figur 12. Placering af 4. åbningsgrad af vokalene ud fra især Arboe (1987).

Torsten Balle noterer 4. åbningsgrad è ò ò ved mange ord, fx *tjèñ* · t tjene v.præt., *fo 'sjòn* · forsyne v., *gòt* godt adj.neutr.; men mine undersøgelser i nævnte artikel viste, at den kun er fonematisk sikret ved è mellem e og æ (p. 32). Ved o og å nærmer ò sig fonematisk status (fx *tòw*, to num. over for *tow*, to s. (=uld)), mens eksemplerne med ò (herunder *hòj* · hylde s.) mellem ø og ö kan tolkes som positionsvarianter af ø og ö. Det kunne derigennem konstateres, at der har været tilløb til en 4. åbningsgrad i Thy (p. 34), og i Thy-ordbogen noteres det i et stort antal ord, jf. *gòl* · (galede) i fig. 9 og *i 'lòw'l* (alligevel) i teksten straks efter.

Til sidst skal nævnes det afgørende, prosodiske udtaletæk: *vestjysk stød*. Thy har ikke mange skarpe dialektgrænser; men her går en vigtig grænse tværs igennem området, jf. fig. 13.

Figur 13. Fordelingen af varianter af vestjysk stød, jf. Arboe (2006: 285).

Som forklaringen viser, har man i Sydthy vestjysk stød i fuldt omfang, dvs. på alle oprindelige tostavellesord med endelse p t k. I Nordthy har man vestjysk stød på vokal plus p t k (ud over de på figuren nævnte udtaleformer også i fx *stø"p* stoppe v., *ka"t* katte s.pl., *rø"k* rykke); derimod har man ikke vestjysk stød på konsonant foran p t k, her har man i stedet længde på konsonanten, ofte en nasal. Dvs. udtalen af fx substantivet lampe er *lam'p* med vestjysk stød i Sydthy, men *lam:p* med længde i Nordthy. Kortet viser en nuance mere i udtalen; men denne er den vigtigste. Torsten Balle og dermed Thy-ordbogen giver mange eksempler på ord udtalt med lang konsonant foran p t k, men påpeger også forskellene via eksempler fra Sydthy, fx ved verbet hjælpe: *hjæl'p* Torsted i Nordthy, men med vestjysk stød *hjæl"p* 1399 Hvidbjerg i det sydligste Thy. Her kan også nævnes former som og *heŋ"t* hente v. og *mal"k* malke v. i Sydthy over for *heŋ-t* og *mal-k* i Nordthy. Vestjysk stød behandles indgående i Ringgaard (1960), jf. også Jysk Ordbogs atlaskort K 1.5 og K 1.6.

Af de 3 særlige udtaletræk i thydialekten: klusilspring / klusilparasit, 4. åbningsgrad og vestjysk stød, ses altså det første antydet i Thy-udtaleordbogen og fonetisk angivet i Thy-ordbogen, hvorimod de to sidste ikke vises i Thy-udtaleordbogen, men fremgår i fuldt omfang i fonetisk repræsentation i Thy-ordbogen.

5. Afslutning

I det foregående er fokuseret på udtalegengivelsen i Thy-udtaleordbogen (2020) og den kommende, generelle Thy-ordbog (2023) for at vise, hvor meget man kan fange ind af lyd gengivelsen med brug af blot alfabetets bogstaver, og hvor meget ekstra man får ud af at bruge fonetisk skrift. Leksikalsk giver udtaleordbogen blot oplysning om, at et givet ord forefindes i Thy-dialekten, mens Thy-ordbogen giver udførlige leksikalske oplysninger om mange ord, antydet ved omtalen af ovn og vrase i afsnit 3, men bør beskrives mere omfattende andetsteds. De fonetiske og leksikalske oplysninger giver tilsammen en meget fyldig og fint dækkende beskrivelse af dialekterne i Thy i 1900-tallet.

Referencer

- Arboe, Torben (1987): Har det nordvestjyske vokalsystem 4 åbningsgrader? *Danske folkemål*. 29. København: C.A. Reitzels forlag: 1-49.
- Arboe, Torben (2006): Dialekt og regionalsprog. *Thy – landet mod nordvest*. Forlaget Knakken / Museet for Thy og Vester Hanherred: 279-288.
- Arboe, Torben (2020): *Thy-Udtaleordbog*. Thy / Aarhus: Foreningen Thybomål.
- Arboe, Torben (under udg.): *Thy-Ordbog. Dialekter i Thy i mands minde*. 1-2. Thisted: Forlaget Knakken.
- Aasen, Ivar (1850): *Ordbog over det norske Folkesprog*. Kristiania.
- Balle, Torsten (1967): Notation af lange vokaler i Ty. *Sprog og Kultur*. 27. Institut for Jysk Sprog- og Kulturforskning / Universitetsforlaget i Aarhus: 45-48.
- Ejskjær, Inger og Poul Andersen (1984-1987): *Sydsamsisk*. 1-2. København: Akademisk forlag / C.A. Reitzels forlag.
- Feilberg, H.F. (1886-1914): *Ordbog over jyske almuesmål*. 1-4. København: H.H. Thieles bogtrykkeri.
- Jul Nielsen, Bent (1984): Signalement af vendelbomålet. *Ord & Sag*. 4. Institut for Jysk Sprog- og Kulturforskning: 25-36.
- Jul Nielsen, Bent og Magda Nyberg (1995): *Ordbog over Den danske dialekt i Angel*. København: C.A. Reitzels forlag.
- Jysk Ordbog: *jyskordbog.dk* (2000ff.). Redigeret A-Lo, ordbogskartotek Lu-Å. Peter Skautrup Centret for Jysk Dialektforskning, Institut for Kommunikation og Kultur, Aarhus Universitet.
- Ottsen, M.B. (1963-1969): *Hostrup-Dansk*. II. Ordbog. 1-5. (Udg.): Ella Jensen og Magda Nyberg. København: J.H. Schultz forlag.
- Ringgaard, K. (1960): *Vestjysk stød*. (Disputats). Universitetsforlaget i Aarhus.
- Skautrup, Peter (1927-1968): *Et Hardsysselmål*. 1-2. København: Th. Linds Efterfølger.
- Skyum, A. C. (1948-1954): *Morsingmålets Ordforråd*. 1-2. Universitetsforlaget i Aarhus.

To nye dialektordbøger fra Nordvestjylland

Ømålsordbogen. En sproglig-saglig ordbog over dialekterne på Sjælland, Lolland-Falster, Fyn og omliggende øer. (1992ff.). København: Institut for Dansk Dialektforskning. C.A. Reitzels forlag.